

Новели

Про книгу

Іван Дідух не знав іншої землі, крім своєї. Тієї, в яку кидав зерно навесні, щоб восени зібрати врожай. Землі, яка всотувала його піт і сльози. Вона прийняла тіла його предків та мала стати останнім і єдиним притулком для самого Івана. Проте скрута ставить селянина перед вибором: вмерти на батьківщині з голоду й холоду чи жити — але там, у далекій заокеанській чужині. Іван знає, що цей шлях незворотний... («Камінний хрест»)

До видання увійшли новели зі збірок «Синя книжечка», «Дорога», «Камінний хрест» та інші.

ПЕРЛИНИ
УКРАЇНСЬКОЇ
КЛАСИКИ

Василь Стефаник

НОВЕЛИ

ПЕРЛИНИ
УКРАЇНСЬКОЇ
КЛАСИКИ

Василь Стефаник

НОВЕЛИ

Збірка

ХАРКІВ **КЛУБ**
2020 **СІМЕЙНОГО**
ДОЗВІЛЛЯ

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2020

ISBN 978-617-12-8274-2 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Друкується за виданням:

Стефаник В. С. Моє слово: Новели, оповід., автобіограф. та критич. матеріали, витяги з листів: Для серед. та ст. шк. віку / Упоряд., передм. та приміт. Л. С. Дем'янівської. — 2-ге вид., доп. — К. : Веселка, 2000. — 319 с.; іл. — (Шк. б-ка).

Дизайнер обкладинки Анастасія Попова

Стефаник В.

С79 Новели : збірка / Василь Стефаник. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. — 304 с. — (Серія «Перлини української класики», ISBN 978-617-12-5599-9)

ISBN 978-617-12-8100-4

Іван Дідух не знав іншої землі, крім своєї. Тієї, в яку кидав зерно навесні, щоб восени зібрати врожай. Землі, яка всотувала його піт і сльози. Вона прийняла тіла його предків та мала стати останнім і єдиним притулком для самого Івана. Проте скрута ставить селянина перед вибором: вмерти на батьківщині з голоду й холоду чи жити — але там, у далекій заокеанській чужині. Іван знає, що цей шлях незворотний... («Камінний хрест»)

До видання ввійшли новели зі збірок «Синя книжечка», «Дорога», «Камінний хрест» та інші.

УДК 821.161.2

© Depositphotos.com / Nadezda_Grapes, обкладинка, 2020

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2020

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2020

Автобіографія

Мій батько Семен та мати Оксана повмирали та ще мої сестри — Марія (старша від мене на два роки) та Параска й мої братики — Юрко та Володимир. Від мачухи живуть тепер чотири сестри та один брат. Моя жінка, Ольга з Гамораків, умерла на початку року 1914 й оставила мені трьох хлопців: Семена, тепер університетського студента, та Кирила й Юрка, гімназистів у Коломиї. Я лишився вдівцем. Це минуле й теперішнє моєї родини в числах.

Я вже дитиною знав із розмов моїх батьків, що маю йти до школи. Мій батько, як заможний мужик, жив близько з місцевим поміщиком Йосифом Теодоровичем. Це був на свій час гарний чоловік, приятель селян, учасник повстання Гарібальді та польського року 1863. Він і намовив батька давати найстаршого сина до школи. Підставою було те, що хлопець дуже добре «бравси очинашу». З тими «очинашами» був для мене й сестри Марії великий клопіт. Мати по буднях тяжко працювала, і коли ми ввечері пригнали товар¹ з поля, то зараз засипляли, і нас не могли добудитися до вечері, а вже говорити вечірні молитви під проводом матері не було сили нас примусити. І моя бідна мама знайшла на це таку раду. Кожної неділі перед вечором проводила нам сім предовгих молитов, щоб стало до другої неділі. Клячати було тяжко, і по довгих торгах мати дозволила нам брати під коліна кожушанку. По молитвах ми діставали нагороду: або книшників, або букату цукру. На вигоні ми бавилися з дітьми до ночі. Такий був клопіт із Богом, та далеко гірше з чортом. У нас було багато наймитів, старших і менших, і я з ними жив усе в найбільшій дружбі, виносив їм батьків тютюн та все те, що вони просили. Зате розказували багато казок та показували місця, де ночують відьми, опирі, де являлися мерці, а де сиділи правдиві чорти.

— Ти лиш прикиньси, шо спиш, та чикай так, аж твоя мама буде йти спати, то напевно побачиш, як вона в мисочках лагодит чортам несоленої страви.

Своєю дорогою, я ніколи не міг дочекатися, щоб моя мама йшла спати, бо все скоріше засипляв і не бачив нічого. До своєї матері я мав жаль, що вона опікується такою поганню, і трохи не розумів її

побожности, від якої мене так боліли коліна. Та найгірше було, як мій тато спровадив до стодоли киратову молотілку. Тоді в stodолі наплодилася така сила чортів, що вночі прохожі далеко обходили наше подвір'я. Мені, малому, стало так тісно, що я навіть удень не мав місця до забави, бо всюди кишіло від дідьків та відьом.

Врешті, я плакав і зважився мамі сказати, щоб не кормила ночами чортів, бо вже з ляку не можу показатися на двір. Мати розповіла все це батькові, він мене розпитав про все й ганьбив наймитів, що «так дитину страшіють». Я і в сільській школі, як там мене дали на науку, находив багато чортяк, і моя мама ходила до вчителя та просила, щоби він своїм учням роз'яснив, що в школі ніякої нечистої сили нема.

Вже, може, яких десять літ пізніше ми обидва з Мартовичем їхали до двірця в Залучу, щоби залізницею дібратися до Коломиї, де ми вчилися в гімназії. Нас відвозив Проць, наймит, уже старший. Був вечір, і Мартович, як усе, почав шукати теми до веселої розмови. Процеві розказував, що мій батько, який цілком певно мав приятеля-чорта, дав мені маленького чортика, щоби мені послуговував та помагав учитися та вчителів обдурювати. Цілу дорогу Мартович дуже детально описував Процеві характер, натуру й заняття малого чортика через цілий день і ніч. Весело було з Мартовичем, як усе, та так ми під'їхали до Прута вже ніччю, щоби переїхати брід. Та тут Проць заявив нам рішуче, що як ми обидва перед ним не перехрестимося, і то три рази, то він не поїде у воду. Мартович ревів з радости, і ми мусіли хреститися. То вже всі наші товариші в Коломиї знали на свою радість, як ми переходили Прут.

Із сільської школи в Русові я перейшов до виділової школи в Снятині, який від Русова віддалений 8 кілометрів. Тут уже я почув велику погорду для мене і для всього селянського від учителів.

Тут мене зачали бити, хоч дома мої батьки ніколи мене не били. Скінчивши в Снятині 4-ту виділову, я по феріях поїхав із моїм батьком до Коломийської гімназії здавати вступний іспит. Моя мама потихо, щоби батько не чув, намовляла мене, щоби я не вчився і в цей спосіб вернувся назад додому. Жалую й тепер, що матері не послухав. У великій залі першої кляси польської гімназії в Коломиї ми, селянські хлопці, зайняли послідню лавку. Товариші наші в лакованих чобітках глузували з нас та насміхалися. Як же ж учитель німецької мови сказав мені: «Idź, mudiu, świnie paśc»², то ціла кляса зареготала,

а професор натуральної історії — Вайгель бив мене тростиною по руках, тому що я не міг досягнути образка з намальованою гієною, бо образок високо причеплений, а я був ще малий. Потім цей учитель своїм прутом підоймив сорочку, яка спадала верх штанців, і показував клясі пояс мого голого тіла. Кляса ревла з утіхи, я вийшов зараз із кляси й пішов на свою квартиру. Під плотом моєї квартири сиділа сліпа жебрачка — Павлина, вона там жебрала цілий день, а вночі моя господиня приймала її на ніч до кухні, і я лише їй одній розповів свій смуток, і вона, щоб мене розрадити, дала мені з торби яблучка та ще кілька дрібних монет на цукорки.

Вечором вона в кухні розповіла моїй господині, що мене в школі спіткало, і зараз написали до мого батька, щоби приїздив, а батько, як приїхав, то скаржив учителів у директора гімназії, а мені справив панське одіння. Видко, що сукно того одіння не було першого сорту, бо я не міг стерпіти запаху того сукна й дуже високо носив голову. Як я появився переодітий уже в клясі, то ураган насміхів стрів мене, так що я ледве дійшов до послідньої лавки. До того часу й відтоді дотепер я не чув більшого встиду, і здається мені тепер, що я був би іншим чоловіком, якби той стид мене не отруїв.

Від баби Павлини я довідався, що десь коло нас близько мешкає молода швачка, яка ані в Бога не вірує, ані панів не признає, лиш хоче, щоби всі люди були однакові.

Я, дійсно, вислідив мешкання тої страшної швачки, пізнав її й трохи таки боявся: це була п. Павлик, сестра Михайла Павлика, знана зі скандальних процесів у 80 роках минулого століття для австрійського правосуддя.

Мені кілька місяців помагав учитися Іван Плешкан, старший гімназист із сусіднього села. Він дав мені читати Квітчину «Марусю»; тієї «Марусі», крім перших кількох карток, я й дотепер не читав, хоча тоді дістав за непрочитання книжки доброго ляпаса. Аж у 3 клясі перечитав я повість Мирного та Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні». В 2 клясі тато умістив мене на квартирі у якогось Томаша. З своїми господарями я сидів у кухні, а дальші дві кімнати замешкували якісь панночки. Я їм приносив пиво та горілку, а вони давали мені цукорки; а як по піврокові відвідав мене вже згаданий Теодорович, то в цій хвилині забрав мене до свого готелю, а господиню Томашеву дуже ганьбив. Я аж геть пізніше дізнався, що

мешкав у таємнім домі розпусти. Та все-таки ті нещасні дівчата були ласкаві на мене, далеко ласкавіші, як усі вчителі.

Ще в нижчій гімназії я ближче зійшовся з Лесем Мартовичем та Львом Бачинським. Мартович був надзвичайно здібний. Вже в 4 класі гімназії писав поезії проти вчителів і проти Бога, повні злоби й насмішки. Знов Л. Бачинський був спокійніший і серйозний, і всі його слова докладно відповідали його вчинкам. Він і тепер, як провідник політичної партії, лишився такий самий і належить до найкращих промовців серед галичан.

З ними я, як менше здібний, товаришував і належав до таємного кружка учнів, які збиралися по передмістях, щоби разом читати реферати та складати гроші на нові книжки та часописи. Бібліотека цього кружка складалася з 400 томів, в більшості українських, а то були й польські, й російські. В 4 класі ми за спільні гроші спровадили два величезні томи Гліба Успенського по-російськи. Не знаю, чи хто з моїх товаришів перечитав Успенського, але я через два роки з ним не розлучався і, хоч дуже тяжко було розуміти жаргон його «Растеряевой улицы», то все я його перечитав, і він мав на мене в гімназії найбільший вплив.

Гімназія, крім формального навчання й ворожого відношення до нас, українців-учнів, нічого нам не давала.

Ми усунулися в своє таємне товариство, а як уже трохи підготувалися, то щонеділі й свята виходили читати відчити по читальнях або нові читальні закладати. Наслідком цієї читальняної діяльності було те, що мене разом з багатьома іншими прогнали з Коломийської гімназії, і я вже в 7 класі був у Дрогобичі. Директором цієї гімназії був звісний український діяч 80 років минулого століття Олександр Борковський. Він заходив часто до нас із Мартовичем на квартиру і, бачивши, крім писань Франка і Драгоманова, ще цілу заграничну соціалістичну пресу, диспутував із нами, стараючись вибити нам із голови соціалістичні ідеї.

Мати мого товариша з гімназії, п. Тігерманова, розповідала мені багато про Івана Франка. Між іншим говорила, що такої великої голови в Австрії нема, що він міг би вже давно бути міністром, якби не соціалізм, якому він пішов на службу. Тоді Франко перебував із своєю сім'єю в селі Нагуєвичах, під Дрогобичем. Перший раз я його зобачив із великою кобелею під пахою на ринку в Дрогобичі. Кілька

днів пізніше я пішов до Нагуєвич і від пастухів довідався, що «Ясьо ловить у потоці рибу». Я з берега запрезентував себе, і він просив мене носити за ним кошіль із рибою. Він вихапував рибу руками без ніяких приладів, а як наловив повний кошіль, то виліз із води, і ми пішли до хати, великої білої хати в дуже гарнім положенню, з просторими господарськими будинками. На вечерю ми тої риби багато з'їли, по вечері він бавив дітей й робив коректу своєї збірки оповідань «В поті чола». Так я перший раз видів і зазнайомився з Іваном Франком, з яким удержував ціле життя найдружніші взаємини і якого, може, єдиного з українських великих письменників, найбільше любив.

Року 1892 я зложив у Дрогобичі іспит зрілости й цього ж року восени виїхав до Кракова вчитися медицини. З тою моєю медициною вийшло діло без пуття, бо ані тої науки не любив, а вже ніяк не міг мордувати хорих своїм обстукуванням та обшукуванням.

Тут я зазнайомився і заприятнився з Вацлавом Морачевським і з його жінкою Софією з Окуневських. Вони приїхали з Цюриху, обоє високоосвічені, і я від них користувався широким європеїзмом. Вони ж і мали на університеті на мене глибокий вплив. В Кракові я заприятелював також із нашим поетом Богданом Лепким, це чи не найніжніший чоловік, якого я в житті стрічав.

З польських письменників і поетів я найближче жив із Станіславом Пшибишевським і Владиславом Орканом. З Виспянським, Каспровичем, з Тетмаєрами я був добре знайомий і сходився з ними в редакції «Życia». Крім того, брав я живу участь у діяльності польської партії соціалістичної і зійшовся близько з Ігнацим Дашинським.

З Кракова по невдалій медицині вернув я до Русова й проживаю тут дотепер.

Від 1904 року, коли то я оженився з донькою мого приятеля Кирила Гаморака, мешкав я в мого тестя в Стецевій аж до 1910 року.

Від 1908 до 1918 року був я послом до австрійського парламенту, де не виголошував ніяких промов, бо мови парламентарні моїх кльобових товаришів за малими виїмками були такі скандальні, що я волів мовчати і встидатися лише за своїх, коли б не за себе самого.

Два рази я був на Україні. Перший раз 1903 року в Полтаві, на святі Котляревського, де зазнайомився з молодими письменниками. Другий раз був у Києві на початку 1919 року, за Директорії. Не знаю чому, та

тільки зазначую, що українці з Великої України по душі мені ближчі, як галичани.

Писати я почав дуже рано, ще в гімназії, та величезний талант Мартовича просто паралізував мене і я ніколи не признавався, що я також письменник.

На університеті пропадали мої дрібні нариси по українських редакціях у Галичині. Аж 1897 року В'ячеслав Будзиновський перший раз надрукував кілька моїх дрібничок у часописі «Праця». Решту читачі знають.

Іван Лизанівський мусить вибачити, що своєю біографією не можу зацікавити читачів на Україні й що ця біографія далі чи не більша, як усі мої писання разом.

Я народився 14 травня 1871 року й дотепер дуже мало написав, а якщо редактор притисне мене до муру, то я ще другим разом і про це напишу.

1 Товар, товарина — худоба. (Тут і далі прим. ред.)

2 Йди, хаме, свині пасти (пол.).

Ангел

Стара Тимчиха грілася на приспі проти сонця. Поперед ворота проходили люди, і ніхто з бабою слова не заговорив. «Славайсу». — «Навіки слава», — лиш тільки бесіди і розмови.

— Старого лиш озми та закопай! Шкода тої ложки страви, що з'їсть, та того кута печі, що залежить. Всім великий у очах, ніхто слова не заговорить, ци бісе, ци чорте. Таки не варт старому жити, та й решта!

Прийшли їй на гадку слова старого Тимка: «То, стара, так є, що моя голова напереді, а твоя зараз за моєв. А як мої не стане, то твоя ніц не вартує. Лиш аби-с мене одного дня поховала, а другого ти вже не газдиня, меш сидіти, як у комірне, у свої хаті...»

— Ей, старий, старий, того-с ні лишив, як коли би-с утік від слюбу. Був-єс плохий, куда-м ті потрутила, туда подавав-єс си, але все я із-за твої голови була газдиня. Була-м та й була-м.

Смутно бабі Тимчисі було, хоч сонце, як рідна мама, розгрівало старі кості.

— Та ти гадаєш, старий, що хтось за тебе нагадує? Якби мене не було, та й би ніхто і не гавкнув за тобов. Ой, сьогодні діти, такі діти, що аж у п'єтах постиває! Але-с дурний, бігме-с, дурний! Було понабирати банків та векслів, та добре поїдати та попивати, та жити по-панцьки. А то запобігали-м обоє, яєчка желували на яєшницю, а сьогодні і обіду за тебе ніхто не зробить.

Баба Тимчиха закрила лице долонями та й шепотіла до старого Тимка:

— Коби-с, мамо, вішолопала послідний феник, то би обідець був. А як не зможеш підвестиси, то здихай на барабулі! Ніби діти купили би тобі яблучко або булочку? Тогди би-с їла!

Встала з приспи та пішла подивитися до курей.

— То в старого, бігме, такий розум, як у дитини. Таке-м понаплітала, що встид перед сонцем світим! Вони, сараки, мають свої діти та мусі за них дбати. А ти, стара, мовчи та дихай. Недурно якісь вігадав, що в старого дитинячий розум...

З оцим словом Тимчиха увійшла до великої хати. Розімкнула свою скриню і вибирала одєжу. Придивлялася, чи не сплісніла, або чи міль

не наплодилася.

— Все ще нашого стараня, нитки діточої нема. Всего-м собі налагодила до смерті. Як старий умер, то лиш дошок на деревище купили. Ей, де, коби і мене так файно ховали. Були люди, та було і для людий. Вже-м ті, старий, поховала, як газду! Ніхто не писнув, аби-м чогось желувала.

Виймала червоні чоботи.

— Лиш раз убувані. Небіщик вже перед смертев був на ярмарку та й купив. «На, — каже, — Насте, аби-с мала на смерть, хто знає, як ті діти муть шінувати? Все ліпше мати своє. Аби-с мала поредний чобіт на нозі, бо то бог знає, ци я вперед умру, ци ти!»

Баба заплакала.

— Не журітьси, дітоньки, я вам кошту не нароблю, ще й вам лишу. Мене старий добре постарав. Коби так усіх. Лиш не дайте бабі без свічки умерти. Я так коло старого страждувала ночами, що лиш один бог знає, але таки не вмер без свічки.

На споді скрині найшла баба вузлик із грішми. Взяла в руки і сіла на землі, аби рахувати.

— Ой діти, діти, тото-м си вас набавила та напістувала! Бувало, біжу з міста на`голову, а все мені на гадці, що вони там діють самі у хаті? Добігаю до ліса, а вони йдуть протів мене, ледве землев котеси. Підомнов аж ноги дрожать, аби борше³ додому, а вони зіпруть, та й мус сідати та роздавати дарунки. Понабирають — та й далі! Лиш небіжка Доця зо мнов ішла, а бахурі полетіли, як вітер...

Обличчя бабине подобріло і прояснилося. Глянула на образи. Там був голий ангел, що тримав у товстих руках дві червоні рожі.

— Ой ти, голаку, все ще смієшси з старої баби. А як баба постаріласи, а ти все молоденький, все бабі хату звеселеєш. Ой дитинко божа, минув вік, як у батіг траснув!

Баба сперлася обома руками на землю та й нагадала давні часи.

— Ще Юрчика, відай, на світі не було, як я его купила. Якісь панок поначіплював на підсіню таких образів, що на фіру не забрав би. Людий таких обзираю богато, як на ярмарку. Якась там була така люта звір змальована, що в казці би не склав. А якісь царі такі страшні, московські та турецькі, та всекого дива. Межи ними був ангелик, та й я его купила. То так він приязно дививси та так ружі кождому наставлев, лиш бери. Де, де, то вже вік минув відтогди...

Бувало, зимовими вечорами то понароблю з паперю голубів.
Головки позолотю, крильця посріблю, та як приберу его у ті голубчики,
то він як коли би з ними гравси.

Тимчиха забула гроші рахувати, розгадуючи. Тримала їх у жмені
і далеко гадками літала:

— Ой, розумремоси, небоже, мене вже давно не буде, а ти все меш
хату веселити. Хоть кілька буде знаку по бабі, що жила...

[3](#) Борше — швидше.

Браття (Давня мелодія)

Я з сестрою у білих сорочках сиділи на печі. Мама, ще дуже молода, чекала на братів. Її біло-мережані рукави радуються, що покривають її міцне тіло.

— Діти, як прийдуть братя, то не пустуйте, а тихонько сидіть, там на горні є медівники і цукор. Беріть собі кілька хочете, лиш будьте чемні.

Небаром перед вікнами ми почули скрегіт великих чобіт на морозі. Гураган давньої мелодії вирвався з дужих грудий. Іде коляда про лицаря, як йому дорікає його вірний кінь.

— Продаш ти мене, згадаш ти мене...

І оповідає той кінь своєму лицареві, з яких-то побоїв він його виніс: і з половецького, і з турецького, і з московського. Рефрен української історії мужньо звучав у того коня:

— За мнов гармати, як грім гриміли.

Тих гармат я збоявся та засунувся назад на піч. Але з жалю за конем я розплакався, а Марія казала: «Ти все дурний». За це дістала від мене попід ребра і сама зачала ревіти.

Мама ледви нас успокоїла.

Увійшли браття до хати, на столі стояли колачі такі великі, як вони. Колядують мамі, колядують Марії, а за мною на печі все гармати, як грім, гримлять, і я гину побачити того коня, бо то був кінь інший, як оці наші, що тягають плуг.

— Брате Семене, то ще ми заколядуємо твому хлопцеві.

— Прошу, панове браття.

— «Ой рано-рано пан Василь устав, при першій свічці личенько вмивав, при другій свічці суконки вбирив, при третій свічці коника сідлав».

Я чув себе вже в сідлі і твердо постановив ніколи свого коня не продавати.

— Ходи дякувати браттям.

Взяв мене на свої руки, і я цілував кожного з них у залізну руку. Як заплату я діставав від кожного грейцар, а як моя долоня не могла змістити стільки грейцарів, то мама забирала їх у червону хустку. Мені від цілування аж губи спухли, та я таки всіх доцілував, а тато заніс мене на піч.

Я щасливий заснув, з кулачка розгубив братні гроші, але гармати, як грім, гримлять до сьогодні за мною.

Басараби

I

Тома Басараб хотів повіситися у кошниці в саме полудне...

Але Томиха наробила зойку, всі сусіди покидали ціпи з рук, всі сусідки повилітали з хорім і прибігли на Томине обійстя. Відважний Антін, той, що тягнув зуби по шустці, заліз у кошницю, і бог знає, як він там собі порадив, але Тому витягнув, що ще дихав. За той час ціле подвір'я заповнилося людьми і дітьми. Вони стояли і дивилися з великим страхом.

— Та чого стоїте, як на заводинах, та допоможіть мені его занести до хати. Оце раз дурний нарід — гадаєш, що ті вкусить?!

То`му занесли до хати, а юрба вийшла за ворота і почала судити по-своєму:

— Басараби знов зачинають вішатися, не мають гаразду в голові.

— Та лиш тому три роки, як Лесь затягся; господи, яка тогди буря зірвалася! Мені з хати цілий причілок урвало.

— Басараби мають вже до себе, що тратяться один за другим.

— Я пам'ятаю, як повісився Миколай Басараб, потім за ним стратився Іван Басараб, а ще не минуло було рік, а вже одного досвітка на маленькій вишенці зачепився Василь. Отряс із неї увесь цвіт, мав повне волосє того білого цвіту. То вже три, а я ще рахуюся молодий чоловік — мені, може, є, а може, ще нема трийцять і п'ять років.

— Ти пам'ятаєш це, а я тямлю, як на бантині повис їх прадід. Богатир був теменний, гроші сушив на верени і пішя ніколи не ходив. Мав такого чорного коня, що браму перескакував, і канчук все мав коло себе. То вповідали люди, що він гонив людей на панщину і тим канчуком м'ясо рвав на людях. А одного ранку розійшлася чутка, що старий атаман висит на бантині. Я ще малий був, але так, як сьогодні, виджу цару народа на его подвір'ю. Як его відтяли і несли до хорім, то такий був страшний, що жінки зі страху плакали. А хлопці нічо, лише казали: «О, вже не меш із нас шкіру кавалками здоймати, вже ті тот висадив на бантину!» Потім у день чи в два дні така звіялася буря, такі вітри подули, що дерево з коренем виривало, а хатам здоймало верхи...

— Та показують люди ще на старій могилі гроби Басарабів. Вони були ховані за окопом, не на самім цвинтарі. То є тоті гроби і за старим, і за новим цвинтарем, а все самі Басараби там ховані.

— А ви ж гадаєте, що піп має право такого ховати на цвинтарі!? Аби давав цілий маєток, то не можна. Відки такого проклятого пхати межі люди!?

— Но, но, тепер Басараби попускають голови в долину. Такі будуть ходити чорні та невеселі.

— Коби цес не потягнув за собою більше, бо то їх всіх пазить. Дивися, один стратився, дивися, а то десять їх наставилося. Вони всі зчеплені до купи. Біда їх всіх на однім мотузку провадить...

— То до семого коліна буде їх так душили, а як семе коліно мине — та й нема моці вже. Десь котрись добре заслужився перед богом. То кара, люде, сему кістку аж карати! Бог не має гіршої кари на землі...

— То видко по них, що їх бог карає. Бо і маєтки їм дає, вони богачі, і розум їм дає — а нараз все забирає та й висаджує на бантину.

— Таже лишень треба подивитися на їх очи. То не очи, то така чорна рана в чолі, що жиє і гниє. У одного таке око, як пропасть, погляне та й нічо не видить, бо то око не до видіння. А в другого воно одно лише жиє, а решта коло него камінь: чоло камінь, лице камінь, все. А цей Тома, ніби він дивився коли на чоловіка як варт? Око ніби на тебе справлене, а само дивиться десь у себе, десь у глибінь безмірну.

— Дивиться око на тот давний гріх, що за него їм кара йде. Він там у них усередині покладений, аби всі дивилися на него і аби спокою не мали, аби була кара.

— Сесі Басараби то на покаяніє людське родяться, і богатіють, і душу гублять.

— Тяжкий гріх маюти у своїй фамілії і мусять его доносити, хоть би мали всі піти марне!

— Гріх, люде, гріх не минає, він має бути відкуплений! Він перейде на дитину, він зійде на худобу, він підпалить обороги, градом спаде на зелену ниву, і він чоловікові душу возьме і дасть на вічні муки...

Жінки слухали і мало не хрестилися, діти посідали поміж ними, а хлопці ще довго балакали за гріхи і поплелися вкінці до корчми.

II

Всі Басараби зійшлися до Семенихи Басарабихи, бо вона була найстарша і найбогатша в їх роді. То`му також привели. Семениха налагодила їди й пиття і обсадила великий стіл кривими, а Тому поклати на чільне місце.

— Тодоско, не плач вже, бо доста вже з тебе, бери та сідай, та тішмося, що-смо всі вкупці. Сідай, роде мій, най з тобов все щасте сідає. Коби був Семен, то би він вас знав просити і присилувати. Миколаю, а чи пам'ятаєте, як вам пляшку з горівкою розбив на голові і пироги викинув псам, що-сте не хотіли з ним пити?

— То не було, бабо, жарту з дідом: або гинь, або пий!

— Я до тебе, Томо, нап'юся, бо-с мені наймиліший! Най ся вп'ю! Бабі небогато треба, аби заспівала дівочької...

— Ей, Томо, Томо, коби-м у твоїх роках учинилася! Гай, пий, не пускай очий під стіл. Коби ти очі не пускав удолину, але вгору, то легше би твоїй душі було. Пий до вуйка Миколая...

Вона стояла перед столом висока, сива і проста. Очі мала великі, сиві і розумні. Дивилася ними так, як би на цілім світі не було такого кутика, аби вона його не знала і, закативши довгі білі рукави, не зробила би в нім того, що порядна господиня робить, аби вона не спрятала, не прихарила і не звела всього до порядку.

— Бабо, у вас добре і їсти, й пити, бо хоть ви мовчите, але очі ваші просять.

— У мене таки так, я очі маю, аби сміялися, аби жартували. Я не маю їх, та й мама їх не змалювала, аби плакали. Коби ви із своїх очий прігнали тоту мраку чорну, що вам світ затемнює. У моїх очах є мої діти, є моє поле, і моя худоба, і мої стодоли, та чого їм застелюватися журую? Як прийде жура, а я виплачуся, зарумаюся та й обітруся.

— Не кожда натура однака, бабо. Є така, що хоть ти її медом годуй, хоть ти її у найкращу весну пусти на зелене поле, а вона плаче.

— Ей, Басараби, Басараби! У вас нема дітей, у вас нема нивки, ані худобинки! У вас є лишень хмара, і полуда, і довгий чорний чупер, що вам сонце закрив. А бог вас карає, бо ви маєте на его сонце дивитися, ви маєте дітьми тішитися і зеленим колосом по веселім лиці гладитися. Томо, та-бо бери, не гнівайся на бабу. Баба тебе до хресту носила, баба плакала, як тебе до войска виряджали, баба на твоїм весілю кісточками

докупи дзоркала. Баба вам не воріг. За то, що душу хотів-єс загубити, за то я гніваюся на тебе. Але вперед з'їжте, що-м вам понаварювала, бо я задурно не хочу робити, а потім будем говорити.

— Роде мій чесний та величний! Тішуся тобою, як не знати чим, що мене не забуваєш, що мене любиш і за моїм столом п'єш та файні слова говориш!

По гостях мигнула ясність щастя, як часом сонце замиготить по чорнім глибокім ставі. Всі очі піднеслися і справилися на бабу.

— Ай, Басараби, аді, аді, кілько очий, сам-саміський сум і туск!

— Бабо, не кажіть так, бо ми всі такі контетні вашими словами, як коли вино солодке пили. Ми би вас, бабо, брали по черзі до хати, аби нам з вами весело було.

— То я, стара, маю вам хати звеселювати? А ваші ж жінки де, а вони не цвітуть? А вони вам сорочок не вішивають, а вони дітем вашим голов не миють? Ви не видите нічо, не видите, бо-сте сліпі. Бог вас покарав сліпотою...

— Бабо, ану ж ми повстаємо та позакурюємо собі люльки, бо чого ми будемо сидіти за столом, як трунок нічо не приймає?

— Вставайте, вставайте та куріть, а я сяду собі коло Томи та буду єго питати, що таке тяжке пригнітило єго душу...

III

Тома — чоловічок маленький, сухий, з довгим, чорним чупром, що спадав лагідними, гладкими пасмами на широке чоло. Очі темно-карі блукали під чолом, як по безкраїх рівнинах, і дороги по них найти собі не годні. Лице смагляве, застрашене, як би діточе. Він висунувся з-поза стола і сів коло баби Семенихи.

— Розповідай же нам, Томо, чого тобі так тяжко на світі жити, чому ти хочеш покидати свої діти, свою жінку та й рід? Не встидайся, але викажи свою їдь, що тебе їсть, та, може, ми що тобі порадимо або поможемо?

Всі звернулися до Томи.

— Кажи, кажи, не затаюй нічо, та тобі легше буде.

— То нема що таїти, — відрік Тома, — я таїв, доки міг, а тепер всі знаєте.

— Та нічо не знаємо, ти скажи, бо як не скажеш, то ми будемо гадати, що жінка тобі зла, або діти не вдалися, або ми тобі догорили. Та й обачіне май⁴ над нами. Ти знаєш, що як один у нашій фамілії стратиться, то зараз другого за собою тягне. А може, межі нами вже такий є, що, як вчув за твою пригоду, та вже надумав і собі стратитися? — сказав сивий Лесь.

Басараби, як винуваті, поспускали очі в долину.

— Тодоско, та будь же тихо, не плач, не плач...

— Я не знаю, відки і як, але то такі гадки приходять, що не дають спокою. Ти свої, а гадки свої, ти продираєш очи, аби нагнати їх, а вони, як пси, скавулять коло голови. З добра, люди, ніхто не закладає собі воловід на шию!

— А як тобі подієся така завороть у голові, та чому ти жінці не скажеш, чому до церкви не підеш?

— То пусте, бабо. Як вони обсядуть, то вони не пустять мене кроком від такого місця, де вони гадають мене прив'язати. Якби ви знали, якби ви знали! Вони мене так зв'яжуть, що на світі таких ланців нема, аби так глибоко заходили всередину. Та й чую, як дзоркотять коло мене... Дзорк, дзорк, дзінь, дзінь... Як зачнуть дзінькати, то голова пукає начетверо й уха десь так утворюються, як рот, і так люблять слухати той бренькіт. Я вночі обернуся та затулю одно вухо, а друге так

розтвиряєся, що мені кості в голові тре. А я накриюся подушкою, а воно по подушці тими ланцями лупить. Та й ніби каже, ніби лопатою легенькою в саму голову слово суне: «А йди ж, а йди ж за мнов, так тобі буде добре, добре». А я ймуся за постіль та так тримаюся, що м'ясо в руках тріщить, як би живе розтягав...

— Та чого ти таке кажеш, та чого ти таке нагадуєш? — крикнула на Тому його жінка.

— Ти не страхайся, жінко, бо тепер вони від мене відвернулися геть, мені тепер так легко, якби-м на світ народився. Але я вам хочу уповідати, яка то мука є у того, що тратиться. Такий чоловік аж має бути спасений! Бо ще за его життя з него нечисте душу викидує, отаки отак, що викопує. Рве тіло, кості розважає, аби собі до душі такі дучки⁵ поробити, аби її відти вибрати. Яка тото мука, який тото страх, яка тото біль, що за такі страждування дав би собі ногу або руку відтяти!

— Та як воно тебе по ночах пазить, де воно тебе ловить?

— То чути наперед, що воно прийде, та й воно не питає ні дня, ні ночі, ні сонця, ні хмар. Отак встанете рано, помолитесь богу та йдете собі на подвір'є. Станете на порозі та й закаменієте. Сонечко світить, люди вже коло хатів викрикують, а ви стоїте. Чого стоїте? А стоїте того, що щось вас у голову дюгнуло⁶, збоку, дуже легонько. А з голови йде до горла, а з горла в очі, в чоло. Та й вже знаєте, що десь із-за гір, із-за чистого неба, ще з-позаду сонця припливе чорна хмара. Ви не годні сказати, відки ви знаєте, що вона прийде, але зо три дні ви наслухаєте її шуму, як вона злопотить попід небо. Та й пускаєте увесь розум за нею, він біжить від вас отак, як пастух вівці лишить, отак до знаку ви лишаєтеся такі самі, а страх такий великий, що боїтеся одно слово сказати. Заціпить вам зуби, та й чекаєте.

— Я знаю, Томо, я розумію, якурат воно так, — сказав Миколай Басараб.

— Миколаю, ти здурів, чи що тебе напало?!

— Я лише так...

Басараби поглянули недовірливо на Миколая і замовкли.

— Люди, ви не страхайтеся, що Тома вповідає, бо як він вам розповість, то вже мете знати, як воно цукається до хрестянина. Бо то десь вам ще прапрадід воював з турками та вбив семеро маленьких

дітей, наткнув на спис так, як курят, та й его бог покарав, бо він зараз покинув воювати і ходив з тими дітьми тринадцять років. Ніби не ходив, бо то погнило, але все носив той спис, і все йому виглядало, що він тоті діти носить. Та й відси пішла кара на Басарабів. То ще як я йшла за Семена, та мої мама мені повістували за це та й не радили йти. Та той гріх за тоті діти ви покутуєте, але то межи вами десь-не-десь прокидається. Не кождий Басараб носить той гріх, лиш бог одному котромусь кладе его в сумліне. Та тому ви не напуджуйтеся, а що Тома каже, то ви собі зятяте, як то гріх грасує, доки не відкуплений. Бо тіло все перебуде, по нім нічо не пізнати, але сумліне точить. Та то видко на дереві на такім великім, що хмар досягає. Розколеш его, а там сама червоточина, черв'яка не видко, ніколи не вздрите, а сточене раз коло разу. То так сумліне точит з рода в рід.

— Сумліне точить, а то кара над усіма карами.

— Та розкажуй, Томо, як воно тебе точить? Не поможе нічо, треба вислухати.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ